

ظرفیت‌ها و محدودیت‌های روابط ایران و هند

ام البنین توحیدی

چکیده

تحولات روابط دو کشور هند و ایران به ویژه از ابتدای هزاره جدید، متأثر از عوامل مختلفی بوده است؛ عواملی که در حوزه‌هایی مناسبات دوجانبه را در پی دو اعلامیه مهم "تهران" و "دهلی نو" گسترش و تعمیق بخشیده است و در حوزه‌های دیگری آن را با محدودیت‌هایی مواجه ساخته‌اند. مهمترین بسترهای همکاری میان ایران و هند را می‌توان در زمینه‌های اقتصادی، انرژی و فرهنگی، امنیتی و دفاعی و نه لزوماً سیاسی تقسیم بندی کرد. از سوی دیگر، بازیگران ثالث، به عنوان متغیر اصلی محدود ساز روابط دو کشور نقش ایفاء می‌کنند. در این میان ایالات متحده و اسرائیل به عنوان دو دشمن ایران، همواره از هیچ تلاشی برای تحت فشار قرار دادن سایر کشورها به منظور برقراری روابط با ایران، فروگذار نکرده‌اند. دقت در روابط دو کشور در سال‌های اخیر، حاکی از این است که این متغیرها همواره بر روابط ایران و هند چه از نظر کمی و چه از نظر کیفی تأثیر منفی بر جای گذاشته است. در این مقاله به طور مفصل به این ابعاد پرداخته می‌شود.

کلیدواژه‌ها

انرژی، ایران، آمریکا، تجارت، تعامل دفاعی، هند

ائتلاف های مخالف دوران جنگ سرد شدند و

این امر توسعه مناسبات دو جانبه را متوقف نمود. ایران، در دوران محمد رضا شاه، از طریق مشارکت در «پیمان بغداد» (که بعدا سازمان پیمان مرکزی، سنتو نام گرفت) مناسبات نزدیکی را با ایالات متحده و پاکستان برقرار کرد. در طول جنگ های ۱۹۶۵ و ۱۹۷۱ میان هند و پاکستان، ایران برای پاکستان کمکهای نظامی مهمی را فراهم نمود. در واقع ایران در آن دوران بخشی از « عمق راهبردی» پاکستان به شمار می آمد. جواهر لعل نهرو چنین ائتلافهایی را به عنوان یک "رهیافت اشتباه، خطرناک و مضر" مورد انتقاد قرارداد^۱ و بجای آن از «جنبش عدم تعهد» دفاع کرد. البته لازم به ذکر است که علی رغم این بیزاری از ائتلاف با ابرقدرتها، هند روابط نزدیکی را با اتحاد جماهیر شوروی برقرار کرد؛ به گونه ای که این کشور به اولین تأمین کننده تسلیحات نظامی هند تبدیل گردید.

تا پایان جنگ سرد، بهبود قابل توجهی در روابط دو کشور حاصل نشد. در دوران پس از جنگ سرد، یکی از مهمترین حوادث تاریخ روابط ایران و هند، دیدار «ناراسیمها رائو» نخست وزیر هند از ایران در سال ۱۹۹۳ بود.

روابط ایران و هند در سال های اخیر تحولات مهمی را به خود دیده است. این تحولات متأثر از عوامل مختلفی بوده است. در واقع طیفی از عوامل همچون امنیت انرژی، روابط هند - ایالات متحده، برنامه هسته ای ایران، تحولات در افغانستان در این سال ها بر روند روابط دو کشور تأثیر گذارده اند. این عوامل از یک سو ظرفیت های جدیدی در روابط دو کشور پدید آورده اند و از دیگر سو آن را با محدودیت هایی مواجه ساخته است.

با توجه به اهمیت روزافزون این روابط، در این مقاله برآنیم تا ظرفیت ها و محدودیت های روابط ایران - هند را مورد بررسی قرار دهیم. در این راستا، در ابتدا به طور بسیار مختصر به سابقه روابط دو کشور می پردازیم.

پیشینه روابط ایران و هند

روابط ایران و هند در مارس ۱۹۵۰، در فاصله کوتاهی پس از استقلال هند، برقرار شد و دهلی نو و تهران یک پیمان دوستی که «صلح و دوستی ابدی» میان دو کشور نامیده شد را امضا کردند. این سند دو طرف را به ایجاد روابط دوستانه متعهد کرد؛ لیکن، در عمل هریک از دو دولت ایران و هند وارد

مهمترین شخصیت‌ها برگزار می‌گردد. در این دیدار، طرفین، توافقنامه دهلی نو را امضا کردند که هم از نظر زمان امضا و هم از نظر مفاد آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. استقبال با شکوه و کم نظیر هند از خاتمی، آن هم همزمان با گسترش حضور نظامی ایالات متحده در خلیج فارس - در تدارک برای جنگ دوم آمریکا با عراق - و نیز گسترش بی سابقه کمی و کیفی مناسبات نظامی ایالات متحده و هند، نشان دهنده اهمیتی بود که هند برای روابط خود با ایران قائل شد. «اعلامیه دهلی نو» البته به دلیل مفاد و محتوایش نیز حائز اهمیت فراوان بود. با تاکید بر گسترش مفاد «اعلامیه تهران» این توافق جدید، دو دولت را برای تعمیق سطح همکاری‌ها از جمله همکاری‌های دفاعی بیشتر متعهد نمود.^۳

تحولات روابط دو کشور به ویژه از ابتدای هزاره جدید، متأثر از عوامل مختلفی بوده است؛ عواملی که در حوزه‌هایی مناسبات دوجانبه را گسترش و تعمیق بخشیده‌اند و در حوزه‌های دیگری آن را با محدودیت‌هایی مواجه ساخته‌اند. با دقت در روند روابط دو کشور و نیازهای آنان به یکدیگر، مسائل ظرفیت‌ساز و محدودیت‌زای روابط را به صورت ذیل می‌توان دسته‌بندی کرد:

رائو اولین نخست‌وزیر هند بود که پس از انقلاب اسلامی از ایران دیدار کرد، و این دیدار رسمی او از سوی هاشمی رفسنجانی، رئیس‌جمهوری وقت ایران، به عنوان یک نقطه عطف تفسیر شد. در سال ۱۹۹۵ نیز هاشمی رفسنجانی یک دیدار متقابل را از هند انجام داد. در حالیکه دیدارهای مقامات بلندپایه دو طرف پس از سال ۱۹۹۵ هم ادامه یافت - دیدارهایی که برای تعیین و تحکیم حدود مناسبات و منافع اقتصادی دو طرف در بخش‌های مهم فنی و تکنولوژیک بسیار موثر بود - دیدار رسمی در سطح سران تا سال ۲۰۰۱ صورت نگرفت و در این سال بود که «اتال بیهاری واجپایی» نخست‌وزیر هند از تهران دیدار کرد. نقطه اوج دیدار سال ۲۰۰۱، صدور اعلامیه تهران بود که توسط واجپایی و «محمد خاتمی» رئیس‌جمهوری ایران به امضا رسید. اعلامیه تهران در واقع پایه و بنیانی متشکل از مجموعه‌ای گسترده از موضوعات راهبردی - شامل همکاری‌های دفاعی - را برای روابط ایران و هند طراحی نمود.^۲

دو سال بعد، در ژانویه ۲۰۰۳ آقای خاتمی به دهلی نو سفر کرد و به عنوان «مهمان ویژه» در جشن‌های روز استقلال هند شرکت نمود. این تشریفات عموماً برای

الف: حوزه های ظرفیت ساز

مهمترین ظرفیت های روابط ایران - هند در وضعیت فعلی، حوزه های انرژی و تجارت نهفته است. توسعه تعاملات دو کشور در این عرصه ها در سال های اخیر، شاهدی بر این مدعاست. در این میان، حوزه انرژی نقش اساسی را در ایجاد ظرفیت های جدید ایفا کرده است.

انرژی

در اعلامیه ۲۰۰۱ تهران و اعلامیه ۲۰۰۳ دهلی نو، هند و ایران بر روند روبه افزایش همکاری ها در زمینه های تجاری و انرژی، تاکید کردند. ایران سومین ذخیره بزرگ نفت، با ظرفیت ۱۳۲ میلیارد بشکه را دارد. به علاوه ایران دومین ذخایر بزرگ گاز را با ۹۷۱ تریلیون فوت مکعب دارد. ایران به تنوع سازی بازارهای صادراتی خود متمایل است و بازار تشنه هند، بازار مناسبی برای ایران می باشد

هند در تمامی زمینه ها به سرعت در حال تغییر و تحول است. نرخ رشد ۸/۷ درصدی تولید ناخالص داخلی در سال مالی ۲۰۰۸ - ۲۰۰۷، مبین این روند است. افزایش شدید نیاز هند به انرژی با توجه به پیش بینی رشد سالانه بیش از ۵ درصدی این کشور برای

مدت ۲۵ سال آینده، طبیعی به نظر می رسد. در حال حاضر هند، پنجمین مصرف کننده بزرگ انرژی در دنیا است و پیش بینی می شود تا سال ۲۰۳۰، به سومین مصرف کننده بزرگ انرژی پس از ایالات متحده و چین تبدیل شود. انتظار می رود که افزایش تقاضای نفت هند به طور سالانه برای ربع قرن آینده، ۲/۹ درصد باشد. با این وجود، هند تنها ۰/۴ درصد از ذخائر نفت اثبات شده دنیا را دارا می باشد و بر همین اساس انتظار می رود که اگر تولید نفت داخلی آن کاهش نیابد، ثابت باقی بماند. این وضعیت در مورد گاز طبیعی با شدت بیشتری وجود دارد.^۴

با این اوصاف، اگر ذخائر بزرگ انرژی در این کشور کشف نشوند (که براساس نظر محققان، غیرمحمتمل است)، به طور حتم، هند به عنوان یک وارد کننده بزرگ انرژی باقی خواهد ماند. حدود چهل سال است که هند بیشترین انرژی مورد نیاز خود را از زغال سنگ، تامین می کند. از سوی دیگر، ذخائر گاز داخلی هند محدود است و این کشور ملزم به واردات گاز طبیعی از خارج است. وابستگی هند به واردات انرژی، نگرانی این کشور را در مورد فقدان منابع انرژی در دسترس و قابل اعتماد، بسیار افزایش داده است. زیرا عدم تأمین انرژی

مورد نیاز، این کشور را از تداوم رشد اقتصادی بالا، محروم می سازد. پیش بینی ها حکایت از آن دارد که واردات هند از تولید کنندگان بزرگ انرژی و وابستگی آن به نفت وارداتی به سرعت افزایش خواهد یافت. این وضعیت به همراه عوامل دیگر، به پیچیده تر شدن مسأله انرژی هند کمک می کنند. این عوامل عبارتند از:

۱. عرضه کنندگان عمده و بزرگ نفت، در مناطق بی ثبات خاورمیانه و آفریقا قرار دارند.
۲. افزایش قیمت نفت و به خصوص گاز
۳. شوک های غیرقابل پیش بینی و نگرانی از قطع عرضه انرژی.
۴. روند کند سرمایه گذاریها در بخش انرژی
۵. فقدان جایگزین مناسب برای نفت

افزون بر این، برنامه هسته ای صلح آمیز هند، که در گروی توسعه طولانی مدت و زمانبر تاسیسات تولید برق است، نیز با مشکلاتی مواجه شده است. از سوی دیگر علی رغم سرمایه گذاری در توسعه منابع انرژی نو، در حال حاضر هنوز استفاده از آن محدود است.^۵

سبب انرژی هند

در سبب انرژی هند، برتری با زغال سنگ است و بیش از نیمی از کل مصرف تجاری این کشور، از زغال سنگ (۵۴٪) و حدود یک سوم آن از نفت (۳۲٪)، ۸٪ از گاز

مورد نیاز، این کشور را از تداوم رشد اقتصادی بالا، محروم می سازد.

پیش بینی ها حکایت از آن دارد که واردات هند از تولید کنندگان بزرگ انرژی و وابستگی آن به نفت وارداتی به سرعت افزایش خواهد یافت. این وضعیت به همراه عوامل دیگر، به پیچیده تر شدن مسأله انرژی هند کمک می کنند. این عوامل عبارتند از:

۱. عرضه کنندگان عمده و بزرگ نفت، در مناطق بی ثبات خاورمیانه و آفریقا قرار دارند.
۲. افزایش قیمت نفت و به خصوص گاز
۳. شوک های غیرقابل پیش بینی و نگرانی از قطع عرضه انرژی.
۴. روند کند سرمایه گذاریها در بخش انرژی
۵. فقدان جایگزین مناسب برای نفت

افزون بر این، برنامه هسته ای صلح آمیز هند، که در گروی توسعه طولانی مدت و زمانبر تاسیسات تولید برق است، نیز با مشکلاتی مواجه شده است. از سوی دیگر علی رغم سرمایه گذاری در توسعه منابع انرژی نو، در حال حاضر هنوز استفاده از آن محدود است.^۵

در وضعیت فعلی، هند پنجمین مصرف کننده بزرگ انرژی در دنیا با جذب حدود

طبیعی، ۵٪ از هیدروالکتریسته و ۱٪ از انرژی هسته ای تأمین می شود. ذیلاً به نقش هر یک از آنها در سبد انرژی هند می پردازیم:

۱- نفت

شکاف عمیقی میان تولید و مصرف نفت در هند وجود دارد. تولید داخلی نفت خام در سال ۲۰۰۴، ۸۱۹۰۰۰ بشکه در روز بود که برابر با ۱ درصد از تولید جهانی نفت بوده است. از آنجائیکه عرضه داخلی انرژی هند، تنها بخش کمی از انرژی موردنیاز این کشور را فراهم می سازد؛ لذا بخش عظیمی از نفت مصرفی از طریق واردات تأمین می شود. در سال ۲۰۰۴، ۶۸ درصد از نفت مصرفی هند، از طریق واردات تأمین شد. تنها ۴٪ درصد از ذخائر اثبات شده نفت دنیا در هند واقع شده است. آژانس بین المللی انرژی*، پیش بینی کرده است تا سال ۲۰۳۰، وابستگی این کشور به نفت وارداتی، به ۹۱ درصد خواهد رسید.

هند نفت موردنیاز خود را از طریق خرید فوری (به عنوان مثال از نیجریه)، قراردادهای کوتاه مدت (سه ماهه) یا بلند مدت (یک ساله، به عنوان مثال، از عربستان

سعودی) تأمین می کند نکته قابل توجه این است که هند بیشترین نفت وارداتی خود در سال ۲۰۰۴-۵ را که معادل ۶۷ درصد از واردات نفت این کشور می شد، را از خاورمیانه تأمین کرده است. مهمترین تأمین کنندگان نفت هند، عربستان سعودی، (۲۵ درصد)، نیجریه (۱۵/۷ درصد)، کویت (۱۱/۹ درصد)، ایران (۱۰ درصد) و عراق (۸/۷ درصد) بوده اند.

۲- گاز طبیعی

هند در زمینه مصرف گاز طبیعی، سابقه طولانی ندارد. این کشور از دهه های ۸۰-۱۹۷۰، مصرف گاز طبیعی را آغاز کرد. در آن مقطع، گاز تنها بخش کوچکی از مصرف انرژی این کشور را تشکیل می داد. اما بعد از بهره برداری از میدان گازی بزرگ بمبئی در سال ۱۹۸۷، مصرف گاز، افزایش یافت. در وضعیت فعلی، ۸ درصد از کل انرژی مصرفی هند، معادل ۲۹ میلیون تن نفت خام را گاز طبیعی تأمین می کند.

طی سال های اخیر، مصرف گاز طبیعی سریعترین رشد را در سبد انرژی هند به خود دیده است. بر مبنای پیش بینی آژانس بین المللی انرژی انتظار می رود در دوره زمانی ۲۰۰۲-۳۰، مصرف گاز طبیعی در این

*-IEA

شود. استفاده از زغال سنگ به کندی در حال کاهش است، به گونه ای که انتظار می رود تا سال ۲۰۳۰، ۴۰ درصد از انرژی مصرفی در هند، توسط آن تأمین شود. بر مبنای پیش بینی آژانس بین المللی انرژی، معادل ۳۶۲ میلیون تن نفت خام از انرژی مورد نیاز در بخش تجاری هند، تا سال ۲۰۳۰، همچنان از زغال سنگ تأمین شود.

۴- هیدروالکتریسته

هند، هشتمین مصرف کننده بزرگ هیدروالکتریسته در جهان است و این منبع، حدود ۵ درصد از کل مصرف انرژی تجاری هند را شامل می شود. ظرفیت هند در تولید هیدروالکتریسته ۱۵۰ هزار مگاوات برآورد شده است. در حال حاضر تنها تجهیزات تولید ۳۱ هزار مگاوات هیدروالکتریسته نصب شده است. انرژی هیدروالکتریسته، از تعدادی رودخانه در اطراف کشور و نیز در مجاورت بوتان تولید می شود.

۵- انرژی اتمی

انرژی اتمی، تنها یک درصد از کل انرژی مصرفی هند در بخش تجاری را تأمین می کند. در سال ۲۰۰۲، بخش هسته ای، معادل ۵ میلیون تن نفت خام از انرژی تجاری

کشور، هرساله، از رشد ۵ درصدی برخوردار شود.

در هند، عمده گاز طبیعی در تولید برق و بخش صنعتی مصرف می شود. حمل و نقل و کشاورزی و مصرف خانگی، بقیه سهم مصرف آن را تشکیل می دهند. پیش بینی می شود که تقاضای بخش حمل و نقل برای گاز طبیعی مایع، افزایش یابد و ساختمان های مسکونی بیشتری به لوله کشی گاز مجهز شوند. بر طبق آمار، ۲۹/۹ میلیارد مترمکعب از ۳۲/۱ میلیارد مترمکعب گاز مصرفی سالانه هند در سال ۲۰۰۵، از داخل تأمین شده است.

۳- زغال سنگ

هند، سومین کشور مصرف کننده بزرگ زغال سنگ است. زغال سنگ، بیش از نیمی از کل انرژی مصرفی هند را شامل می شود. علی رغم اینکه زغال سنگ از آلوده کننده ترین منابع انرژی است، اما به صورت فراوان (هند چهارمین ذخائر بزرگ زغال سنگ در دنیا را دارد) و نسبتاً ارزان، در هند وجود دارد و بکارگیری آن در بخش حمل و نقل از نفت و گاز آسانتر و امن تر می باشد. در هند، زغال سنگ در تولید نیروی برق و کارخانه های فولاد و سیمان به کار برده می

برای کسب منابع انرژی وارداتی رقابت روزافزونی وجود دارد.

علاوه بر این، نگرانی از خطرات احتمالی ناشی از بی ثباتی در خاورمیانه، آفریقا یا منطقه اقیانوس اطلس نیز در هند وجود دارد. همچنین نگرانیهایی در مورد ناآرامی ها و خطرات داخلی به سبب آسیب پذیریهای موجود (سانحه، تروریسم یا بلایای طبیعی) در تأسیسات دریایی و خشکی صنعت نفت، اعتصابات کارگری، آسیب پذیری بالقوه خطوط لوله نفت نیز وجود دارد.

این عوامل امنیت انرژی را به دغدغه استراتژیک هند مبدل کرده است. زیرا در صورت به خطر افتادن آن، رشد اقتصادی این کشور با موانع جدی مواجه خواهد شد.

برای کشوری چون هند که پروسه تبدیل شدن به قدرتی بزرگ در سیاست بین الملل را پیگیری می کند، تداوم رشد اقتصادی سریع و تولید ثروت قابل قیاس با سایر قدرت ها، از اهمیت اساسی برخوردار است. از این رو می توان گفت که امنیت انرژی در وضعیت کنونی و به ویژه در آینده، در شمار دغدغه های استراتژیک هند قرار گیرد. ایران با برخورداری از سومین ذخایر نفت در جهان (۱۳۲ میلیارد بشکه) و دومین ذخایر گاز (۹۷۱ تریلیون فوت مکعب)، از قابلیت های

مصرفی را تأمین کرد و پیش بینی می شود که انرژی تولید شده توسط آن تا سال ۲۰۳۰، به معادل حداقل ۲۹ میلیون تن نفت خام (به واسطه قرارداد اتمی بین هند و ایالات آمریکا) افزایش یابد.^۷

در حال حاضر، چهارده نیروگاه هسته ای هند در ایالت های کارناتاگا، گجرات، تامیل، اتاپرداش، راجستان و ماهاشترا درحال فعالیت هستند که در مجموع توان تولید ۲۳۱۰ مگاوات انرژی را دارند.

دقت در سبد انرژی هند، حاکی از این امر است که سوخت های فسیلی نقش اصلی را در تأمین انرژی این کشور ایفاء می کنند؛ نقشی که تا آینده ای قابل پیش بینی تداوم خواهد یافت. به عنوان مثال بر مبنای پیش بینی های دولت هند، حتی در بهترین حالت ممکن، اولویت بکارگیری سوخت های فسیلی، تداوم خواهد داشت و تا سال ۲۰۲۰، ۷۵ درصد برق تولیدی از زغال سنگ، نفت و گاز تأمین خواهد شد.

بر این مبنای، به نظر نمی رسد میل و اشتیهای هند به انرژی کاهش یابد بلکه مدام سیر صعودی می پیماید. به همین دلیل نگرانی ناشی از جستجوی منابع تأمین کننده انرژی مدام درحال افزایش است. زیرا بین هند با چین، ژاپن، اروپا و ایالات متحده

نمودار میزان تجارت هند - ایران

سال	صادرات هند	واردات هند	کل تجارت	تراز تجاری
۲۰۰۰ - ۱	۰/۳۳ میلیارد دلار	۲ میلیارد دلار	۲/۳ میلیارد دلار	۱/۷ - میلیارد دلار
۲۰۰۱ - ۲	۰/۵۸ میلیارد دلار	۱/۷ میلیارد دلار	۲/۳ میلیارد دلار	۱/۱ - میلیارد دلار
۲۰۰۲ - ۳	۰/۶۶ میلیارد دلار	۱/۶ میلیارد دلار	۲/۳ میلیارد دلار	۰/۹ - میلیارد دلار
۲۰۰۳ - ۴	۰/۹۲ میلیارد دلار	۱/۹ میلیارد دلار	۲/۸ میلیارد دلار	۱ - میلیارد دلار
۲۰۰۴ - ۵	۱/۲۵ میلیارد دلار	۲/۸۸ میلیارد دلار	۴/۱۳ میلیارد دلار	۱/۶۳ میلیارد دلار
بین آوریل تا نوامبر سال ۲۰۰۵	۶۲۵ میلیون دلار	۴۱۱ میلیون دلار	۱/۰۴ میلیارد دلار	۲۱۴ میلیون دلار

منبع : www.meaindia.nic.in

بسیار زیادی برای پاسخگویی با این دغدغه استراتژیک هند برخوردار است. بر این مبنا، حوزه انرژی را می توان مهمترین حوزه ظرفیت ساز در روابط دو کشور دانست. مشرف، در ژوئیه ۲۰۰۶ اعلام کرد که هرچند اگر هند از این پروژه کناره گیری کند، تقاضا در پاکستان به اندازه کافی وجود دارد که امکانات این پروژه را فراهم سازد.^۸

در این حوزه یکی از بزرگترین وجوه همکاری ایران-هند، پیشنهاد احداث خط لوله گاز ایران به هند از طریق پاکستان است که قابلیت توسعه از پاکستان به چین را دارد. در حال حاضر، واردات نفت خام هند از ایران، به میزان ۱۰۰ تا ۱۵۰ هزار بشکه در هر روز می باشد که در حدود ۷/۵٪ از کل واردات نفت خام هند (حدود ۲ میلیون بشکه) را شامل می شود. میزان صادرات نفت ایران به هند و درصد آن در کل حجم تجارت دو کشور در سال های اخیر، در انجام شده، در صورت توافق نهایی، قرار است که از سال ۲۰۰۹ آغاز و تا سال ۲۰۱۲ به جدول ذیل ارائه شده است.

تمام برسد. رئیس جمهور پاکستان، پرویز میزان واردات نفت خام هند از ایران در

میزان واردات نفت خام هند			کل تجارت	
سال	ارزش	درصد افزایش	ارزش	درصد رشد
۲۰۰۲ - ۳	۱/۴۰ میلیارد دلار	۵۱ درصد	۲/۳ میلیارد دلار	۲۸ درصد
۲۰۰۳ - ۴	۱/۶۷ میلیارد دلار	۱۶ درصد	۲/۹ میلیارد دلار	۲۱ درصد
۲۰۰۴ - ۵	۲/۴۷ میلیارد دلار	۳۲ درصد	۴/۱۳ میلیارد دلار	۳۰ درصد

منبع : www.meaindia.nic.in

سال ۲۰۰۵ میلادی، ۲/۴۷ میلیارد دلار است که با رشدی ۳۲ درصدی مواجه بود. ارزش کل تجارت دوجانبه هند و ایران در سال ۵ -

۲۰۰۴ با رشدی ۳۰ درصدی نسبت به سال پیش از آن، به ۴/۱۳ میلیارد دلار رسید.^۹

در حوزه گاز طبیعی نیز هند و ایران موافقتنامه ای ۲۲ میلیارد دلاری را امضا کردند که براساس آن، ایران پنج میلیون تن گاز طبیعی مایع در هر سال به هند صادر خواهد کرد. این قرارداد بین شرکت گیل* و شرکت ملی نفت ایران به امضاء رسیده است. براساس این موافقتنامه، صادرات گاز طبیعی در مدت ۲۵ سال، به هند و با قیمت ۳/۲۱ دلار، از سال ۲۰۰۹ میلادی خواهد شد. البته به نظر نمی رسد که این قرارداد به زودی به مرحله اجرا در بیاید. دو مانع عمده بر سر راه آن قرار دارد:

۱. در تاریخ می ۲۰۰۶، ایران این مساله را مطرح کرد که این قرارداد، باید به تأیید شورای عالی اقتصاد برسد که هنوز این اقدام صورت نگرفته است. تحلیلگران هندی اینگونه تحلیل می کنند که ایران قصد دارد با طرح این مسله، قیمت گاز را افزایش دهد. تعداد دیگری از تحلیلگران معتقدند که این اقدام ایران، واکنشی به رای فوریه ۲۰۰۶

هند در آژانس بین المللی انرژی اتمی در مورد ارجاع پرونده ایران به شورای امنیت سازمان ملل است.

۲. ایران فاقد امکانات تولید گاز طبیعی مایع است و به دلیل وجود مشکلات مختلف، ایجاد این امکانات با دشواری و در زمانی طولانی میسر خواهد شد.^{۱۰}

ب) تجارت و همکاریهای اقتصادی

تجارت و همکاری های اقتصادی، دیگر حوزه ظرفیت ساز در روابط دو جانبه هند و ایران است. حجم مبادلات غیر نفتی دو کشور هند و ایران در سال ۲۰۰۵، حدود یک میلیارد و نهصد میلیون دلار بوده است که با احتساب صادرات نفت، جمعاً حجم تجاری دو کشور بالغ بر چهار میلیارد دلار می باشد. میزان واردات ایران از هند در سال ۲۰۰۵، حدود یک میلیارد و صد و سی میلیون دلار بوده است. صادرات غیر نفتی ایران به هند، حدود ۷۶۴/۴ میلیون دلار بوده است.^{۱۱} این آمار اتاق بازرگانی ایران است اما وزارت امور خارجه هند نیز آمار دیگری را ارائه داد است که در جدول ذیل آمده است.

افزون بر رشد روابط تجاری که در جدول فوق مشهود می باشد، دو کشور به منظور تعمیق روابط، از سال ۰۶ - ۲۰۰۵، در پی تشکیل یک کریدور شمال - جنوب با

* - GAIL

بر این ، هند در مورد توسعه و تکمیل بندر چابهار و احداث خط راه آهن که چابهار را به زرنج افغانستان متصل خواهد کرد ، با ایران به توافق رسیده است. از سوی دیگر، ایران امیدوار است که با تکمیل چابهار از تراکم و وابستگی به بندرعباس بکاهد.

همچنین هند نسبت به اصلاح و ترمیم ۲۱۵ کیلومتر از جاده زرنج و دلاران به عنوان بخشی از شبکه جاده ای متصل به هم که هرات و کابل را از طریق وزیرستان در شمال و قندهار در جنوب ، به هم متصل می کند ، متعهد شده است . این امر به هند اجازه می دهد که کالاهایی را از طریق دلاران و این جاده به سراسر افغانستان منتقل کند ابتکار توسعه تجارت در افغانستان ، بخشی از توافقنامه تجاری سه جانبه امضاء شده با افغانستان ، در ژوئیه ۲۰۰۳ می باشد . این توافقنامه اجازه بهره برداری صادر کنندگان افغان از بندر چابهار را با کاهش ۹۰٪ از هزینه های اجاره بندر و ۵۰٪ از هزینه انبار گمرک را اعطاء می کنند.

بخش بازرگانی دو کشور، نقش مهمی در استحکام روابط تجاری دو جانبه ایفاء می کند. در سفر ۲۰۰۳ آقای خاتمی به دهلی نو، گروه ۶۵ نفره ای از تجار ، وی را همراهی می کردند. سفری که طی آن ، ۴۰۰ شرکت ایرانی و هندی با سرمایه ای بالغ بر ۸۰۰

مشارکت روسیه هستند که روسیه ، ایران ، هند ، توافقنامه آن را در سپتامبر ۲۰۰۰ امضاء کرده اند و بر آن، نام موافقتنامه بین دولتی کریدور شمال به جنوب نهاده اند. این کریدور بخشی از ابتکار هند و ایران به منظور تسهیل انتقال کالا به آسیای مرکزی و روسیه است . دو کشور ایران و هند پیش تر به منظور عملی سازی این پروژه ، در سال ۱۹۹۷ ، با ترکمنستان موافقتنامه سه جانبه ای امضاء کرده اند . این کریدور شمال - جنوب ، امکان انتقال کالا از بندرهای هندی را به بندرعباس در ایران یا احتمالاً " در آینده به چابهار را فراهم می سازد که کالاها از طریق راه آهن به بنادر دریای خزر (بندر انزلی و امیرآباد) منتقل می شود و از آن طریق به بنادر دیگر در دریای خزر منتقل و از آنجا از طریق رودخانه ولگا به روسیه و شمال اروپا حمل می شود . جایگزین های این مسیر ، انتقال کالاهای هندی به روسیه از طریق بنادر پترزبورگ و کوتکا در بالتیک یا از طریق بنادر اوکراین در دریای سیاه و ادسا به مدیترانه است ^{۱۲}.

مقامات هندی به این مسیر بسیار مشتاقند چون نیاز به امکانات لجستیکی انتقال کالا را کاهش می دهد و نیز با توجه به صرف زمان کمتر، هزینه های انتقال کالا را کاهش می دهد. این پروژه با حمل بار حدود ۱۸۰۰ کانتینر از اواخر ۲۰۰۱ آغاز شده است. افزون

میلیون دلار برای سرمایه گذاری های مشترک در دو کشور به توافق رسیدند. طی همین سفر، وزیر امور خارجه هند، ابراز داشت که هند به دنبال سرمایه گذاری در بخش های اتومبیل، فناوری اطلاعات و منسوجات ایران است. علاوه بر این، در مورد صادرات اقلامی از هند به ایران از قبیل شکر، برنج، روغن و کالاهای صنعتی توافق دوجانبه ای حاصل شد. علاوه بر این، دو طرف بر ایجاد یک رابطه تجاری غیرنفتی و تشکیل شورای تجاری مشترک متشکل از اتاق بازرگانی و صنعتی هند و اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران به توافق رسیدند.^{۱۳}

پ) همکاری های دفاعی - امنیتی

ایران و هند تاکنون چندین دور گفتگوی استراتژیک برگزار کرده اند. در همین راستا، از اکتبر ۲۰۰۱، وزرای دفاع دو کشور چهار بار با یکدیگر ملاقات کرده اند. این گفتگوها در راستای کشف فرصت ها و موقعیت های مشارکت و همکاری در حوزه های دفاعی انجام شده بود که در اعلامیه دهلی نو ۲۰۰۳ مورد موافقت قرار گرفته است. دو کشور همچنین یک گروه کاری مشترک در مورد همکاری های امنیتی در حوزه های بنیادی مانند مقابله با تروریسم و مواد مخدر تشکیل

داده اند تا در مورد معضلات امنیتی ناشی از ترانزیت مواد مخدر و تروریسم، با یکدیگر تبادل نظر کنند.^{۱۴}

ایران امیدوار است که هند بتواند در ارتقای سیستم های الکترونیکی و ارتباطی، اصلاح و ارتقاء برخی از سیستم های تسلیحاتی ساخت روسیه به این کشور کمک کند. از سوی دیگر، هند مشتاق است که منبعی برای تأمین قطعات یدکی و تجهیز سلاح های مدرن برای سیستم های خریداری شده ایران از روسیه شود. زیرا هند توانایی ساخت مجموعه وسیعی از تجهیزات و ابزارآلات نظامی روسیه را تحت لیسانس این کشور کسب کرده است. افزون بر این، هند در پی تولید و تکمیل تسلیحات جدیدی است تا با جذب خریداران جدید، منافع وسیع اقتصادی را کسب کند و در همین راستا، هند مشتاقانه در پی جذب خریدارانی چون ایران می باشد.^{۱۵}

همچنین اولین مانور دریایی مشترک دو کشور در دریای عمان در مارس ۲۰۰۳ انجام شد. این تمرین دریایی در سال ۲۰۰۳، به دو علت، پراهمیت بود که: ۱- همزمان با افزایش حضور نظامی ایالات متحده در خلیج فارس و دریای عمان بود؛ هر دو کشور هند و ایران از افزایش حضور نیروهای فرمانطقه ای

از کمک های هند در بهره برداری از قایق های نظامی، اصلاح تانک های T-72 و تسلیح پرسنل و نیز برای به روز کردن هواپیماهای میگ ۲۹ می باشد.^{۱۷}

ت همکاری های منطقه ای همکاری در افغانستان

هند و ایران در افغانستان به منظور تضمین منافع شان با یکدیگر همکاری دارند. دو کشور نگران تسلط افراط گرایان بر عرصه سیاسی افغانستان هستند. هند، طالبان را الگویی از افراط گرایی اسلامی می بیند که این کشور در کشمیر با آن درگیر است و در دهلی نو دست به حملات تروریستی می زند. هند و ایران هر دو از اقلیت اتحاد شمال در برابر طالبان طی سال های ۲۰۰۱-۱۹۹۶ حمایت می کردند. همچنین هر دو کشور از سرنوینی رژیم طالبان حمایت کردند و نیز هر دو به دنبال جلوگیری از دستیابی مجدد قدرت توسط طالبان یا رژیمی مشابه آن هستند. هند و ایران به دولت حامد کرزی کمک های اقتصادی مهمی ارائه کردند. ایران به عنوان یاور و همکار افغانستان در بازسازی زیرساخت ها از جمله بازسازی جاده ها و سایر مناطق مرزی افغانستان محسوب می شود. هند نیز در بازسازی مدارس و ساختمان

در آب های این منطقه نگرانند. ۲ - دیگر اینکه همزمان با افزایش توافقات دفاعی و تعاملات دریایی هند و آمریکا بود .

تمرین دریایی دوم دو کشور ، در تاریخ سوم تا هشتم مارس ۲۰۰۶ ، همزمان با سفر بوش به افغانستان ، هند و پاکستان برگزار شد . براساس اعلامیه ۲۷ مارس ۲۰۰۶ ، این همکاری دریایی در کوچی* برگزار شد و شامل کشتی های بندرعباس و لاوان و یک کشتی آبی - خاکی می شد و ۲۲۰ سرباز هندی در آن شرکت داشتند.^{۱۶}

روابط دفاعی هند-ایران، پس از اعلامیه دهلی نو در ژوئیه ۲۰۰۳ که دو کشور تصمیم به افزایش همکاری های دفاعی و موافقت های منطقه ای، شامل آموزش و تبادل کارشناسان می شد، گسترش یافت. برخی از متخصصان این موضوع را به عنوان بخشی از همکاری استراتژیک بین هند و ایران در خلیج فارس و دریای عمان قلمداد کردند. انتظار هند از این اعلامیه این بود که بتواند راه را برای به روز کردن سیستم های تسلیحات ایران که ساخت روسیه است، هموار سازد. هرچند که بخش عظیمی از این توافقات تا به امروز عملی نشده اند، اما ایران اعلام کرده است که هنوز خواهان بهره گیری

* kochi

های مشهور در کابل از جمله ساختمان جدید پارلمان، کمک کرده است و نیز در بازسازی جاده ها در جنوب شرق افغانستان یاری رسانده است.

۲- محدودیت های روابط

الف) روابط هند با ایالات متحده با گسترش روابط دهلی نو با واشنگتن، عده ای در واشنگتن معتقدند که روابط دهلی نو با تهران می توان به عنوان مانع بزرگی بر سر راه توافقات بیشتر هند-آمریکا به شمار آید. با این وجود، کاهش روابط هند با آمریکا در پی برقراری روابط دهلی نو با تهران، محتمل به نظر نمی رسد. در عین حال، هند در تداوم رابطه با ایران، بویژه در بخش انرژی، منافع مهمی دارد.

بسیاری در کنگره در مورد رابطه هند و ایران و نیز خطراتش برای منافع آمریکا، نگرانند. برخی نیز در مورد سیاست های هند در قبال مسائل هسته ای ایران نگرانند. دولت بوش مخالفت جدی خود را از پروژه خط لوله صلح اعلام کرده است در حالی که مقامات بلندپایه هند اصرار دارند که این پروژه به نفع منافع ملی هند می باشد.

در طول بررسی طرح همکاری هسته ای آمریکا-هند در آوریل ۲۰۰۶ در کمیته روابط

خارجی سنا، از کاندولیزا رایس در مورد روابط هند با ایران سوال مطرح شد. سوالی که برخی از سناتورها در مورد گزارشی که مطبوعات مبنی بر توقف ناوهای جنگی ایران در بندر کوچی هند به منظور ارائه آموزش به نیروهای ایرانی مطرح کرده بودند که وی آن را نادرست خواند. همچنین رایس ابراز داشت که ما نگرانی خود را در مورد برقراری روابط با ایران، آشکارا به هند از جمله در مورد طرح خط لوله گاز ابراز داشته ایم.^{۱۸}

در اظهار نظری دیگر، "براد شرمین"، عضو حزب دموکرات در کنگره آمریکا، در مصاحبه با خبرنگاری پی.تی.آی. هند گفته است، "خط لوله گاز ایران - پاکستان - هند به منزله سرمایه گذاری در تروریسم است." شرمین می افزاید: "هند باید نیازهای انرژی خود را از طریق همکاری با آمریکا تامین کند.

به این موارد باید اظهارات بوش را بویژه در سفری که در سال ۲۰۰۵ به هند و پاکستان داشت، افزود که در آن صریحاً از این دو کشور خواست تا خط لوله صلح را کنار بگذارند و به منابع انرژی دیگری فکر کنند و اینکه ایالات متحده آماده کمک رسانی به

آنها در این زمینه می باشد.^{۱۹}

در حوزه مسائل مرتبط با برنامه هسته ای ایران نیز علی رغم آنکه در اواسط سال ۲۰۰۵، گزارش هایی مبنی بر مخالفت هند با ارجاع پرونده اتمی ایران به شورای امنیت و اینکه احتمالاً هند به آن رای منفی خواهد داد، منتشر شد. اما در ۲۴ سپتامبر ۲۰۰۵، هند به قطعنامه آژانس بین المللی انرژی اتمی که ایران را به عدم اجابت تعهدات بین المللی اش متهم می کرد، رأی مثبت داد. این امر، هجوم انتقادات احزاب مخالف دولت و نیز تحلیلگران مستقل را به همراه آورد. اما دهلی نو از رای خود حمایت کرد و آن را اعطا زمان برای مذاکرات بیشتر و نیز به نفع منافع ملی هند دانست.

در ژوئیه ۲۰۰۶، سفیر آمریکا در هند آشکارا اعلام کرد که تصویب طرح قرارداد هسته ای بین هند و آمریکا در کنگره، پیامد رای هند به قطعنامه علیه ایران است و بیان کرد که اگر هند نزدیکی با آمریکا را انتخاب نمی کرد، این توافق به تایید کنگره نمی رسید. با این وجود، دهلی نو وجود هرگونه ارتباط بین این دو موضوع را رد کرد و احزاب مخالف و چپ گرا نیز آن را توهین به حاکمیت هند قلمداد کردند. با وجود رأی مثبت هند به ارجاع پرونده ایران به شورای امنیت در ۴ فوریه، این کشور اصرار دارد که رای آن نباید عاملی

مخالفت های ایالات متحده با این پروژه، در حد سخن باقی نماند؛ بلکه در عمل نیز از یک سو هند را تحت فشار قرار داد و از دیگر سو، تلاش کرد به آن در یافتن منابع دیگر انرژی کمک برساند. مهمترین اقدام ایالات متحده در این راستا، انعقاد قرارداد هسته ای با هند بود. به عقیده کارشناسان، یکی از دلایل اصلی انعقاد چنین قراردادی، منصرف کردن هند از پیگیری پروژه خط لوله صلح می باشد. اهمیت این قرارداد به اندازه ای بود که بسیاری آن را "امتیازی استراتژیک" تلقی کردند که ایالات متحده به هند اعطاء کرده است. ۲۰ امضای چنین قراردادی به خوبی نشان می دهد که ایالات متحده در تلاش برای ناکام گذاردن این پروژه تا چه حد جدی بوده است.

از سوی دیگر، هند تمایل خود را نسبت به برقراری روابط استراتژیک به ایالات متحده تداوم بخشیده است. به عقیده بسیاری از تحلیل گران، شاهد این مدعا آنکه روابط استراتژیک هند با اسرائیل و ایالات متحده، گسترش روابط با ایران را محدود می سازد. اخیراً هم ایالات متحده و هم اسرائیل به هند توصیه کرده اند که روابط استراتژیک، دفاعی و انرژی خود با ایران را محدود سازد.

برای کاهش روابط نزدیک و سنتی با ایران شود.^{۲۱}

ب) تعاملات هند و اسرائیل

اسرائیل دیگر بازیگری است که از گسترش روابط ایران و هند آشکارا احساس نگرانی می کند. اسرائیل همچنان نگران است که بخشی از تکنولوژی که در اختیار هند قرار می دهد، مورد بهره برداری ایران قرار بگیرد. آریل شارون در دیدار خود از هند در سال ۲۰۰۳، به این مطلب اشاره کرد. به علاوه مقامات اسرائیل جلسه گروه کاری مشترک اسرائیل و هند پیرامون مقابله با تروریسم در نوامبر ۲۰۰۴، نیز بار دیگر به این موضوع اشاره کردند که حاکی از اوج نگرانی اسرائیل از همکاری هند و ایران است. اهمیت همکاری اسرائیل برای هند، غیرقابل انکار است. اسرائیل دومین تأمین کننده بزرگ تسلیحات مورد نیاز هند است. همکاری نظامی بین هند و اسرائیل که از سال ۱۹۹۲ و طی روند عادی سازی رسمی روابط، رو به گسترش گذاشته است، به حوزه های مهمی شامل فروش سیستمهای تسلیحاتی بزرگ و آموزش نظامی گسترش یافته است.^{۲۲} تشخیص این موضوع که آیا اسرائیل در مواضع جدید ایالات متحده نسبت به روابط

هند و ایران موثر بوده یا نه، اکنون دشوار است، اما نگرانی های اسرائیل از این همکاری ها همچنان قابل توجه باقی خواهد ماند، چرا که اسرائیل یکی از مهمترین طرفهای معاملات تسلیحاتی و دفاعی هند است. در واقع همکاری های دفاعی میان هند و اسرائیل از هنگام عادی سازی روابط در سال ۱۹۹۲ گسترش یافته و مواردی مثل فروش سامانه های مهم تسلیحاتی و برخی آموزش های نظامی را شامل می شود.^{۲۳} تازه ترین نمونه تأثیرات تعامل هند و اسرائیل بر روابط آن کشور با ایران، به مسأله پرتاب ماهواره تجسوسی "تکسار" توسط یک راکت ساخت هند به نام "سریهاریکوتا" از پایگاهی در جنوب این کشور به فضا بوده است. برخی معتقدند که روابط بین ایران و هند، بدنبال تصمیم دولت هند مبنی بر پرتاب این ماهواره جاسوسی اسرائیل به فضا، برای نظارت بر فعالیت های نظامی و غیرنظامی در ایران، با یک مشکل جدید مواجه شده است. روزنامه انگلیسی زبان "تایمز آو ایندیا" نیز گزارش خود را بر همین مبنا استوار کرده و نوشته است: "ایران از اقدام چند هفته پیش هند به پرتاب یک ماهواره جاسوسی اسرائیل به فضا خشمگین است. در بخشی از این گزارش به اظهارات سفیر ایران در هند اشاره

سیاسی مورد بررسی قرار می‌گرفت. روابط ما با هند خیلی قوی و خوب است. خیلی‌ها سعی دارند که رابطه ایران را با دیگر کشورهای دوست همچون هند خراب کنند. من امیدوارم که مردم و دولت‌ها هوشمند بوده و این موضوع را درک کنند. ما امیداریم که کشورهای مستقل فضا و فناوری خود را در اختیار وسایل جاسوسی علیه کشورهای دوست قرار ندهند.^{۲۴}

از سوی دیگر بر اساس سخنان مقامات نظامی اسرائیل، تکسار با یک سیستم رادار پیشرفته کار می‌کند که نسبت به ماهواره‌های اطلاعاتی قبلی اسرائیل توانایی‌های بیشتری دارد. آنها می‌توانند با این ماهواره حتی در شب و در شرایط ابری تصویر دریافت کنند. رسانه‌های اسرائیل گزارش کرده‌اند که این ماهواره جدید باعث خواهد شد که این کشور فعالیت‌های نظامی ایران را بهتر از گذشته تحت نظر داشته باشد.^{۲۵}

کارشناسان می‌گویند که ارسال این ماهواره "نقطه عطف مهمی" در تجاری شدن برنامه فضایی چهل و پنج ساله هند به شمار می‌رود. به عنوان نمونه، سال گذشته هند برای انتقال یک ماهواره ایتالیایی به مدار کره زمین از دولت این کشور یازده میلیون دلار

شده که ابراز داشته است: "ما امیدواریم که کشور هوشمند و مستقلی همچون هند فضا و فناوری را در اختیار کشورهای خواهان انجام عملیات جاسوسی علیه کشورهای دوست همچون ایران قرار ندهد." روزنامه انگلیسی زبان "هندوستان تایمز" نیز در گزارشی تحت عنوان "ایران پرتاب ماهواره اسرائیل را تقبیح می‌کند"، نوشت: "ایران نسبت به اقدام اخیر هند در پرتاب یک ماهواره جاسوسی اسرائیل اعتراض و ادعای دهلی نو را مبنی بر فنی و تجاری بودن این حرکت را رد کرده و گفته که آن یک موضوع سیاسی بود." هندوستان تایمز از قول سفیر ایران اضافه کرد: "ایران نگرانی خود را در سطوح رسمی ابراز اما از صدور یک اعتراض رسمی به دولت هند در این خصوص خودداری کرده است." روزنامه انگلیسی زبان "هندو" نیز طی گزارشی تحت عنوان "ایران نسبت به اقدام هند در پرتاب ماهواره اسرائیل ابراز تاسف می‌کند" نوشت: تهران، آمریکا را به تلاش در جهت ایجاد شکاف بین ایران و دوستان این کشور متهم کرده و گفته است که دهلی نو می‌بایستی پرتاب یک ماهواره اسرائیلی را از جنبه سیاسی بررسی می‌کرد. در بخشی از این گزارش از قول سفیر ایران، آمده است: "انتظار بود این موضوع از دیدگاه

پول دریافت کرد. برخی معتقدند که هند می خواهد در رقابت های بین المللی ارسال ماهواره به فضا که شامل آمریکا، روسیه، چین، اوکراین و آژانس فضایی اروپا می شود، سهمیم باشد. بازار جهانی ماهواره های تجسسی دو و نیم میلیارد دلار در سال ارزش دارد.^{۲۶}

فرجام

روابط دوجانبه عمدتاً بوسیله متغیرهایی چون منافع مشترک، آسیب پذیری های متقابل و بازیگران ثالث شکل می یابد و متحول می شود. روابط ایران - هند نیز از این قاعده مستثنی نیست.

بر این مبنا می توان گفت که منافع مشترک، آسیب پذیری های متقابل و بازیگران ثالث در سالیان اخیر تأثیرات متفاوتی بر روابط ایران و هند گذارده اند، تأثیراتی که در دو دسته کلی ظرفیت ها و محدودیت های این روابط در این مقاله مورد بحث قرار گرفت.

از این میان، انرژی به دلیل نیاز به سرعت گسترش یابنده هند به این کالا از یک سو و قابلیت های گسترده ایران در پاسخ دهی به این نیاز از دیگر سو، مهمترین ظرفیت ها را در روابط دوجانبه پدید آورده است. تجارت و همکاری های اقتصادی به دلیل همپوشی

نیازهای اقتصادی دو کشور در برخی زمینه ها، بویژه در سال های اخیر ظرفیت های قابل توجهی در روابط دو جانبه پدید آورده است.

افزون بر این، در حوزه مسائل امنیتی، اشتراک منافع دو کشور در حوزه های مهمی چون همکاری های دفاعی و ثبات منطقه ای، ظرفیت دیگری در روابط دو جانبه پدید آورده است.

اما روی دیگر سکه روابط ایران و هند، محدودیت های آن است. در این میان روابط دو کشور با بازیگران ثالث، متغیر اصلی محدود ساز روابط دو کشور است. قرار گرفتن مناسبات هند و آمریکا در قالب مشارکت استراتژیک از یک سو و تعارض ایران و ایالات متحده از دیگر سو، باعث شده تا این کشور به عنوان بازیگر ثالث، نقش تخریبی و محدودیت زا در روابط ایران و هند بازی کند. اسرائیل نیز به عنوان دیگر بازیگر ثالث نقش مخربی در روابط دو کشور ایفا می کند. دقت در روابط دو کشور در سال های اخیر نشان می دهد که این متغیرها همواره در تحول این روابط نقش مؤثری ایفا کرده اند. به بیان دیگر، واقعیت و عینیت روابط دو کشور برآیند این متغیرهاست.

7 - Programmes for Renewable Energy

,www.comsats.org

8- WWW.BBC.COM

9 - www.meaindia.nic.in.

10 -Energy Information Administration,

Country Analysis Brief: Iran (EIA,

January 2006).

۱۱- آمار ارائه شده از سوی اتاق بازرگانی ایران.

12 - John Larkin and Jay Solomon, India's

Ties With Iran Pose Challenge for U.S.,

Wall Street Journal, Mar. 28, 2005.

13 - MOJ NEWS.COM

14 - "India-Iran Military Ties Growing,"

Strategic Affairs, June 16, 2001.

۱۵- مقامات هند به واشنگتن اطمینان داده اند که این

توافق، همکاری های نظامی و تکنولوژیکی را در بر نمی

گیرد-

State Department Official Says, Inside

the Pentagon, Feb.13, 2003

1 - Farah Naaz, "Indo-Iranian Relations

1947-2000," Strategic Analysis, Vol. 25,

No. 10 (May 2001), p. 1914.

2 - Fair, "Indo-Iranian Relations;" and

Pant, "India and Iran."

3- Ibid

4 - Alternative Energy Development

Board.www.aedb.org

5 -The Energy Security Series,the

Brookings foreign policy

studies,November 2006.

6 -N. K. Singh, "Introduction to

Conclave," presentation for conference

on "India's Energy Security: Major

Challenges," National Conclave,

Observer Research Foundation, New

Delhi, February 14, 2006. (N. K. Singh

was a senior official in the Indian

bureaucracy.)

²² -" Israel, India and Turkey: Triple Entente?", Berman Ilan, Middle East Quarterly, Fall 2005.

²³ - www.western.com.

²⁴ - www.irna.ir.

²⁵ - www.asriran.com.

²⁶ - www.bbcnews.com.

¹⁶ - C. Christine Fair, *The Counterterror Coalitions Cooperation with India and Pakistan* (Santa Monica: RAND, 2004);

Fair "Indo-Iranian Relations

¹⁷- Times Of India (Delhi), Apr.20, 2006.

¹⁸ -India-Iran Relations and U.S.

Interests, CRS Report for Congress, K.

Alan Kronstadt (Coordinator) and

Kenneth Katzman

Foreign Affairs, Defense, and Trade

Division

Received through the CRS Web, August

2, 2006

¹⁹ - www.nehrnews.com.

²⁰-Steven Weisman, India Balks at

Confronting Iran, Straining Its

Friendship With U.S, New York

Times, sep.15, 2005

²¹-www.bbcnews.com.